

ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІСІ

У сучасному світі все більше актуалізується завдання забезпечення соціальної стабільності та збереження позитивних рис соціального буття. Саме тому проблема девіантної поведінки молоді набула особливої значущості. Діти та молодь є найактивнішими суб'єктами і тому прояви соціально-неприйнятої поведінки найвиразніше проявляється саме у них. Своєчасна, якомога більш рання психологічна діагностика схильності молодого покоління до ненормативної поведінки та розробка і застосування комплексу заходів щодо психологічної корекції є особливо важливою. Це потребує зосередження зусиль усіх соціальних інститутів, державних органів у справах молоді та фахівців соціальних служб.

На сучасному етапі проблема девіантної поведінки дітей та молоді загострилася через загальносистемну кризу нашого суспільства. Негативні зміни у соціальному середовищі найбільш помітно позначилися на дітях та молоді. Наслідком відхилень від поведінки, що вважається нормальною може бути руйнація спокійного укладу життя, що утруднює людську життєдіяльність.

Дослідженням проблеми підліткових девіацій у психології займалося чимало як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (В. Баранов, О. Безпалько, І. Бех, Л. Божович, О. Бондарчук, І. Віденєва, Л. Виготський, Л. Вольнова, Е. Ейдемілер, Д. Ельконін, І. Кон, О. Леонтєв, Н. Максимова, О. Петровський, І. Похлібна, О. Стегній, П. Філонов, В. Шелдон та ін.).

У перекладі з латинської «девіація» означає відхилення. Початковим для розуміння сутності девіантної поведінки є поняття «норма». Як зазначає Л. Вольнова, норма – це явище групової свідомості, що сформувалося у вигляді певних уявлень та суджень які є найбільш вживаними групою, вони стосуються вимог до поведінки з урахуванням соціальних ролей членів групи і відображають, формують устрій життєдіяльності [3].

Соціальною нормою вважається офіційно прийняте на певному етапі розвитку суспільства правило, взірць поведінки або межа дозволеної чи обов'язкової діяльності людини або групи. Різні норми з різною мірою засвоюються особистістю завдяки процесу соціалізації. Соціалізація – це процес, завдяки якому особа засвоює способи поведінки, норми і цінності даного суспільства для успішного функціонування в ньому. При завершенні процесу соціалізації індивід досягає соціальної зрілості, при якій отримує інтегральний соціальний статус. При порушенні процесу соціалізації можливі певні відхилення (девіації) що проявляються у різних формах негативної поведінки осіб, порушень принципів, норм та цінностей [1].

О. Стегній девіантною поведінкою називає таку поведінку індивіда чи групи, яка не відповідає загальноприйнятим нормам у суспільстві, внаслідок чого відбувається порушення цих норм [7].

На думку О. Бондарчук відхилення поведінки можуть розглядатися як позитивні, так і негативні. У випадку позитивних відхилень мається на увазі особистість, з оригінальними, творчими ідеями, що є значущими для розвитку суспільства і слугує свідченням про успішний процес соціалізації та набуття соціальної зрілості. Негативні відхилення у поведінці, можуть бути пов'язані з прагненням особистості до новизни, боротьбою з консервативністю, з перешкодами які заважають руху вперед, розвитку людини і суспільства. Тому до поведінки, що відхиляється, можна віднести різні види творчості таку як: наукову, технічну, художню тощо [2].

Особливу увагу дослідники звертають на аналіз основних причин девіантної поведінки. Так, Н. Квітковська розглядає такі групи причин девіантної поведінки:

- соціально-економічні – майнове розшарування суспільства; зниження життєвого рівня населення; доступність алкоголю чи тютюну; безробіття тощо;
- соціально-педагогічні – розпад сімей; неорганізоване дозвілля та позашкільна діяльність; проблеми у стосунках з педагогами, дирекцією школи; конфлікти; асоціальний стиль виховання; низький соціальний статус дитини та її неприйняття в колективі;
- соціально-культурні – зниження моральності та етичного рівня суспільства; поширення кримінальних неформальних організацій; та збільшення їх впливу; пропаганда та реклама засобами масової інформації не традиційних для українського суспільства стереотипів поведінки;
- психологічні – інфантилізм; психологічний захист, що проявляється в реакції групування; задоволення почуття цікавості; емоційно-вольові розлади, які супроводжується підвищеним рівнем тривожності; потреба виходу із стресової ситуації;
- біологічні – вроджені порушення психіки; спадковість; проблеми та збої в роботі гормональної та ферментативної системи; ураження головного мозку і спричинені ними дисфункції мозку; травми і ускладнення після перенесення важкої хвороби [5].

М. Фіцула головною причиною відхилень у поведінці називає соціальну несправедливість. Дане поняття позначає невідповідність та нерівномірність взаємин у суспільстві, та визначає систему соціальних відносин в загальному вигляді. Наслідки несправедливості суспільства на макрорівні проявляються у вигляді соціальних конфліктів, аномалій, утворень неформальних організацій та груп у суспільстві, послаблення соціального контролю та соціальних зв'язків [8].

Психологічний дискомфорт, загальна втрата духовних орієнтирів, негативні переживання, несформованість у великої частини дітей та молоді милосердя, совісті, почуттів терпимості, толерантності, честі, доброти девальвація загальнолюдських цінностей – це є

причинами аморальної, деструктивної поведінки дітей та молоді і зумовлює виникнення відчуття нудьги, апатії, нерозуміння сенсу життя, відчуття своєї непотрібності. Морально-етичним фактором, який зумовлює розвиток девіантної поведінки є зниження рівня моральності суспільства, його бездуховність, відчуженість особистості. Байдушність навколишнього середовища до проявів девіантної поведінки дітей та молоді, особливо до тих, які походять з неблагополучних сімей, а також несприятливі умови життя й виховання в родині, проблеми з навчанням, пов'язані з труднощами засвоєння знань, невміння будувати взаємини з оточуючими і конфлікти, які виникають на основі цього, різні психофізичні проблеми зі здоров'ям, здебільшого призводять до втрати сенсу життя та до кризи духу [8].

О. Змановська виокремлює такі групи, що детермінують девіантну поведінку особистості:

- соціальні – визначаються несприятливими соціальними, економічними, політичними й іншими умовами існування суспільства;
- соціально-психологічні – пов'язані з несприятливими особливостями взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, з негативним впливом останнього на розвиток особистості;
- педагогічні – виявляються в недоліках сімейного та шкільного виховання;
- індивідуально-психологічні – пов'язані з наявністю певних характеристик індивіда, що ускладнюють процес його соціалізації [4].

Зокрема, серед соціальних детермінант девіацій у поведінці підлітків особливу роль відіграють засоби масової комунікації. Необхідно також зважити на несприятливу екологічну ситуацію. Адже, як показують результати досліджень, екологічні чинники здатні провокувати агресивну поведінку, вони позначаються на генетичному коді, спричинюючи, зокрема, спадкову (генетичну обтяженість) щодо адиктивної поведінки, погіршення стану фізичного і психічного здоров'я, збільшення кількості осіб, схильних до депресії, нав'язливих страхів тощо [4].

Серед соціально-психологічних детермінант девіантної поведінки підлітка слід насамперед вказати на особливості його взаємодії із сім'єю і, зокрема, на досвід спілкування з батьками.

На думку В. Сорочинської причинами можуть також стати порушення взаємодії педагога з дитиною; слабке знання педагогом умов життя та особливостей дитини; недостатня робота з батьками; неправильне використання методів заохочення та покарання; авторитарне і грубе спілкування педагога; недостатнє керівництво над організацією та здійснення навчально-виховного процесу [6].

У розвитку девіантної поведінки особливу роль відіграють індивідуально-психологічні чинники: особливості локусу контролю і рівень самоповаги особистості, що актуалізуються в

підлітковому віці. Відповідно до теорії девіантної поведінки, поведінку, що відхиляється від загальноприйнятих норм, можна розглядати як засіб підвищення самоповаги і психологічного самозахисту. Адже кожна людина прагне до позитивного Я-образу, відповідно низька самоповага переживається як психотравмуючий стан, якого особистість хоче позбутися. Це спонукає її до вчинків, у яких вона прагне підвищити рівень самоповаги, долаючи виявлені недоліки [4].

Таким чином, девіантна поведінка особистості є надзвичайно складною формою соціальної поведінки особистості, що визначається системою взаємопов'язаних чинників. Основними чинниками, що зумовлюють розвиток девіантних форм поведінки підлітків, є зовнішні та внутрішні чинники а саме: біологічні, соціальні, педагогічні, соціально-психологічні та індивідуально-психологічні (внутрішньо-особистісні). Найбільш досліджуваними та, відповідно, найбільш важливими з них автори вважають соціально-психологічні чинники, зокрема вплив сімейного клімату та виховання. Вагомим внутрішнім чинником відхилень поведінки підлітка від соціальних норм є також індивідуально-психологічні якості, а саме мотиви та цінності, когнітивна та емоційна сфера, локус контролю та самоповага.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: навч. посіб. : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
2. Бондарчук О.І. Психологія девіантної поведінки. К.: МАУП, 2006. 92 с.
3. Вольнова Л. М. Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. К., 2016. 188 с.
4. Змановская Е. В., Рыбников В. Ю. Девиантное поведение личности и группы: учебное пособие. СПб.: Питер, 2010. 352 с.
5. Квітковська Н. В. Психологія девіантної поведінки учнів: навч.метод. посібник. Миколаїв, 2010. 240 с.
6. Сорочинська В. Є. Основи превентивної педагогіки : навч. посіб. Вінниця : Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М.Коцюбинського, 2008. 173 с.
7. Стегній О. Г. Девіантна поведінка. Енциклопедія Сучасної України: НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007
8. Фіцула М. М., Парфанович І. І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навч.-метод. Посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. 43 с.

*Котовська Христина
Науковий керівник – проф. Радчук Галина*

ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО КОРЕКЦІЇ СТРАХІВ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Страхи посідають особливе місце в життєвому досвіді дитини, яка починає освоювати навколишній світ і своє місце в ньому. Страх має важливе значення для її розвитку, є важливою ланкою в регуляції соціальних контактів і поведінки, якщо точно виконує свої функції. Одне з основних завдань дитячого віку полягає у тому, щоб навчитися продуктивно опрацьовувати страхи, і виходити з цих ситуацій неушкодженим і збагаченим новим досвідом. Не випадково у більшості психологічних шкіл питанням психологічної корекції і подолання страхів у дитячому віці приділяється велика увага.